

TÜRKLERİN VE MOĞOLLARIN TARİHİ İKİ BOYU

Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ*

ÖZET

Bu makalede Ergenekon destanında kayıtlı olan Nirunlar ve Dürliginler incelenecektir. Destandaki özelliklerden hareketle Türk-Moğol müsasebetleri ortaya konulacaktır. Moğolların destanlarında geçen bu iki kabile, bu milletin etnik oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Aşine ve Aşita ailelerini örnek alarak isimlendirilen bu iki kabile, Türk-Moğol ilişkilerinin ne kadar köklü olduğunu ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Moğol, Nirunlar, Dülgerler, Aşine-Aşita

ABSTRACT

In this article, it is investigated Niruns and Dürligins that registered in Ergenekon epic and exposed relation between Türks-Mongols through from characteristic in this epics. This two tribes that registered in epics of Mongols are playing a part in ethnic constitution of this nation. This two tribes that gives a name to take Aşina ve Aşita tribes are put forward how having roots relation of Türks-Mongols.

Key Words: Turks, Mongols, Niruns, Dülgers, Aşines-Aşitas.

Türklerle uzun yıllar birlikte yaşayarak, onlardan tarihi ve kültürel pek çok şeyi alan Moğolların etnik oluşumuyla alakalı destanlara baktığımızda, karşımıza iki önemli kabile çıkar. Bunlardan birisi Nirunlar, diğeri de Dürliginlerdir.

Bu iki topluluğu biz daha çok Ergenekon Destanı'nın Moğollara uyarlanmış nüshalarında görüyoruz. Onların geçtiği yer ise, söz konusu destan hakkında bizlere bilgi sunan Cami'üt-Tevarih'tir. Dolayısıyla ilk önce bu eserdeki ilgili kısımlara bir göz atacağız. Kitabın dördüncü bölümünde, "Eski Zamanlarda Mogol Olan Türk Boyları" bahsinde şunlar anlatılmaktadır: "Mogol

* Ankara Üniversitesi.

kabileleri iki kısma ayrılırlar; Nirun ve Dürülgünler. Nirun'dan maksat, Alan-koa neslinden gelenler; Dürülgünler de geriye kalanlardır¹. Buradan da anlaşılacağı üzere Nirunlar, Dürülgünlerden biraz daha önde gelmektedir.

Yeri gelmişken Alan-koa'dan da biraz bahsetmek lazım. Bir nev'i Oguz Kagan Destanı ve Çingiz-name niteliğinde olan meşhur Han-name'yi incelediğimizde²; Çingiz Han'ın büyük büyük annesi ve Buyan Han'ın kızı Alan-koa, büyüyünce babasından ayrı bir çadır ister. Gece olup, evinde uyumaya başlayınca, çadırının tünlüğünden parlak bir ışık içeri girer. Bunun ardından onun kaldığı yere bir kurt gidip-gelmeye başlar. Daha sonra Alan-koa kendini hamile bulur. Nihayet anlar ki, gece çadıra giren ışık içindeki kurttan gebe kalmıştır. **Moğolların Gizli Tarihi**'nde de, kocası Dobun-mergen'in ölümünden sonra Alan-koa'nın eşsiz olduğu halde üç erkek çocuk doğurduğu yazılıdır. Neticede kadın sırrını anasına söyler, ama kadın bunun neden kaynaklandığı hususunda kuşkulandır. Anası çocuğunu kontrol ettiğinde onun hala kız olduğunu görür ve bunun İlahi bir şeyden geldiğine karar verir³. Nirunlar işte, Alan-koa'nın doğurduğu çocuklar olup; bunlar asiller, diğerleri de geriye kalan Mogollardır⁴. Nirunlara Kıyat-Börçiginler de denir ki, Çingiz Han onlardandır. Yine Cami'üt-Tevarih'e baktığımızda, Dürülgünler Ergenekun'da çoğalanların neslidir, cümlesiyle karşılaşmaktayız⁵. Bununla beraber, Ergenekun Destanı'nın Mogollara uyarlanmış varyantında, Dürülgün'i şahıs adı olarak da görmek mümkündür. Burada, Kıyat Han otuz yıl hanlık yaptıktan sonra ölür ve yerine oğlu Dürülgün geçer. O da yirmi yıllık hükümdarlığının ardından vefat etmiştir, deniyor⁶. İlginç olan ise, **Moğolların Gizli Tarihi**'nde Nirun ve Dürülgünlerin adının geçmemesidir.

İşin aslına bakılırsa, Reşideddin tarafından kaleme alınan Oguz Kagan ve Ergenekun Destanları Mogollara ve Çingiz Han'a yeni bir nesep uydurmak amacıyla değiştirilmiştir. Bugün bu durum aşağı-yukarı kabul gören bir hakikattir. Oguz Kagan ve Ergenekun (veya Türeyiş) Destanı'nın gerçeklerinin nasıl olduğunu, farklı kaynakların yardımıyla ortaya koyabiliriz. Mesela, **Moğolların Gizli Tarihi**'nin giriş kısmında, Oguz Kagan Destanı'nda, Oguz'un çocuklarına okları teker teker ve sonra da birlikte kırdırma

¹ Reşideddin Fazlullah, **Cami'üt-Tevarih**, Çev. A.Gölpınarlı, İstanbul (tarihsiz), s.131.

² **Hannâme** ve **Cami'üt-Tevarih**'teki kayıtlar, herhalde Moğolların Gizli Tarihi'nden nakildir.

³ **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. A.Temir, 2. baskı, Ankara 1986, s.7-8; O.Ş.Gökyay, "Hannâme", **Necati Lugal Armağanı**, Ankara 1968, s.314-316.

⁴ Reşideddin, **a.g.e.**, s.131; R.Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980, s.190.

⁵ Reşideddin, **a.g.e.**, s.132-134.

⁶ B.Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. 1, Ankara 1971, s.410.

teşebbüsünün bir benzeri anlatılır. Buna göre, Alan-koa bir ilkbahar günü, beş oğluna bir ziyafet hazırlar. Yemek esnasında onlara birer ok vererek, kırmalarını söyler. Onlar teker teker zorlanmadan okları parçalarlar. Anaları, sonradan beş oku bağlayarak kırmalarını ister. Ancak beş çocuk sırayla bunu yapmayı denedilerse de başaramazlar. Bunun üzerine Alan-koa, tıpkı Oguz Kagan gibi çocuklarına şöyle nasihatta bulunur: “Sizler, benim vücudumdan dünyaya geldiniz. Eğer ayrı ayrı hareket ederseniz, deminki beş yalnız ok misali kolayca parçalanırsınız. Ancak biraraya bağlanmış beş ok gibi davranırsanız, size kimse zarar veremez”. Zaten bundan sonra da Alan-koa'nın öldüğünü görüyoruz⁷. Durum böyle olunca şunlar da söylenebilir: Uydurma Mogol geleneğine göre, Mogol kavminin teşekkülünde ve yükselmesinde iki kabile söz konusudur. Bunlardan birisi Nirunlar, diğeri de Dürülgünler. Yani Nirunlar Bozkurt'un (Kök Börü) çocukları, Dürülgünler de Asya halkları arasında mühim bir yeri olan Arslan'ın ahfadıdır.

Ergenakon Destanı'nın Mogollara tasarlanmış şeklinde karşımıza Nirunlar (Börüler) ve Dürülgünler (Arslanlar) diye iki aile çıkıyorsa; o zaman Türklerde de bu adlar ile anılan iki kabilenin olması gerekiyor. Bunu ispatlayabilmemiz için de, elbette tarihi kaynakları incelememiz lazımdır.

Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan oğuş, yani aile bütün toplumun çekirdeği durumundadır⁸. Kan akrabalığı esasına dayanır. Türkler dünyanın dört-bir tarafına dağılmalarına rağmen varlıklarını koruduysalar bu, aile yapısına verdikleri önemden ileri gelir. Bunun bir delili de Türk dilinde, başka hiçbir millette olmadığı kadar çok akrabalık adına rastlanmasıdır. Türk tarihine ve kültürüne baktığımızda, Türk devletinin yükselmesinde ve gelişmesinde zaman zaman birtakım liderlerin ön plana çıktıklarını görürüz. Mesela Bumın ve İstemi, Bilge ile Köl Tigin, daha sonraları Tugrul ve Çağrı gibi. Bu durum bütün Türk tarihi için geçerlidir. Bazan millete ve devlete öncülük edenler şahıslarsa, bazan da aileler bu işi üstlenir: Yağlakarlar, Yagmalar, Çigiller, Kınıklar, Kayılar vs. gibi. İslam öncesi Türk tarihinin kaynaklarında ise devlet kurucusu iki aile ile karşılaşırız. Bunlardan birisi Börülüler (A-shih-na), diğeri de Arslanlardır (A-shih-te).

⁷ Moğolların Gizli Tarihi, s.8.

⁸ Oğuş için bakınız, S.Çağatay, "İl, Ulus ve Yönetenler", DTCF. Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ankara 1974, s.285; İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 2. baskı, İstanbul 1983, 215; A.Inan, Makaleler ve İncelemeler, 2. baskı, Ankara 1987, s.630-631.

Bugüne kadar A-shih-te ailesi üzerinde pek durulmamışsa da, A-shih-naların kimliği hususunda üç-aşağı, beş-yukarı birtakım tahminler yapıldığını biliyoruz. Biz Türklerde, iki hayvanın kültürümüzde mühim bir yeri vardır. Bunlardan birisi kurt (börü), diğeri de arslandır ki (veya bars= tonga), Aşina'nın kurt ile alâkasını aşağı-yukarı herkes kabul ediyor. Arslan da büyük bir ihtimalle A-shih-te (Aşite) ailesinin sembolüdür. Bu Türk kültür hayatı için gayet normal bir hadisedir. Çünkü Türk boylarına ad verme gelenekleri içinde hayvan isimlerine de rastlıyoruz (Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Kara Keçili, Sarı Keçili, Alayuntlu vs).

Aşitelere (A-shih-te) baktığımızda, devamlı Börülülerin (Aşınalar) yanında bulunan ve onlara yardımcı olan bu ailenin, Börülülerin (Aşınalar) akrabası olduğu çok kuvvetli bir ihtimaldir. Kök Türkler çağında, Aşina Ni-shu-fu'yu kagan ilan eden A-shih-te ileri gelenleri, Kutlug'un yanında da Tunyukuk (Tonıkök/ veya Tonga-yukuk?) vasıtasıyla görülmektedir. Bilindiği gibi Tunyukuk'un adı Çin kaynaklarında A-shih-te Yüan-chen şeklinde yazılıdır⁹. Dolayısıyla bu önemli ailenin üzerinde araştırmacıların ciddi incelemelerde bulunmaları şarttır. Bu şekilde kısa bir açıklama yaptıktan sonra, Kök Türk Kaganlığı dönemi olayları sırasında mühim vazifelerde bulunan, daha doğrusu Kök Türk Kaganlığı'nın yeniden yükselişi ve toparlanışında adları sıkça geçen iki Aşite beyinin faaliyetlerini kısaca bir hatırlayalım.

Kök Türk Kaganlığı 7. yüzyılın ortalarında, doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar büyük bir kargaşa içine düşmüştü. Devlet içeriden ve dışarıdan ihanetlere maruz kalıyor, halk perişan bir halde yaşıyordu. Elbette ki, bu asil millet sahipsiz değildi. Herşeyden önce Tanrı onu gözetiyor ve kolluyordu. Aklını başına alması için birtakım belaları üzerine musallat ettiyse de, kitabelerin ifadesine göre yine onu yükseltecek olan Tanrı'nın iradesiydi. İşte bu aşamada devletleri ve milletleri için gözlerini hiçbir şeyden esirgemeyen delilerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bir milletin hayatında ne kadar çok deli varsa, o millet o kadar büyüktür. Tabiki biz burada "deli" kavramını müspet manada kullanmaktayız. A-shih-te Feng-chi ve A-shih-te Wen-fu da bizim tarihimizin şanlı delilerindendir.

⁹ M.T.Liu, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, II. Buch, Wiesbaden 1958, s.596; B.Ögel, *Sino-Turcica*, Taipei 1964, s.30-35; Ögel, *Türk Mitolojisi*, s.79; S.G.Clauson, "Some Notes on the Inscription of Tonyuquq", *Studia Turcica*, Budapest 1971, s.126; M.Mori, "A-shih-te Yüan-Chen ve Tonyuquq", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. 5, İstanbul 1973.

Sene 671, artık Kök Türk aksakalları arasına girmiş olan Aşina Tu-chi (belki Tugçu?) halkı etrafına toplamaya başladı ve 676 kendini kagan ilan etti. Fakat 679'da o tuzağa düşürülünce esir olarak Çin'e gitmek zorunda kaldı. Aşina Tugçu çok ihtiyatsız davranmıştı. Üzerine gönderilen Çin ordusunun maksadını anlayamadı. O bu gelenlerin İran'a yürüdüklerini sanıyordu. Nihayet 679'da A-shih-te Feng-chih ve A-shih-te Wen-fu adlı iki lider, halkı ile beraber Çin'e karşı ayaklandılar ve Börülü (Aşina) soyundan, Çin kaynaklarında adı *A-shih-na Ni-shu-fu* şeklinde yazılan Kök Türk beyini kagan yaptılar. Diğer Kök Türk ileri gelenleri de bu ayaklanmayı destekledi. Böylece baş kaldıranların sayısı yüzbine kadar çıktı. Ancak felaketler Türklerin peşini bir türlü bırakmıyordu. İl-Kagan döneminden beri, Türk topraklarında yaşanan kıtlığın ardı arkası kesilmiyordu. Bu hareketi bastırmak için yola çıkan Çin ordusu, Türkler tarafından bozguna uğratıldı. Sonradan ayaklanmanın liderlerinden A-shih-te Feng-chih'in esir alınması ve Kök Türkler arasında çıkan bir anlaşmazlık sırasında A-shih-na Ni-shu-fu'nun öldürülmesi isyanı durduramadı. Bu kez Aşina Fu-nien kendisini kagan ilan etti ve A-shih-te Wen-fu ile birleşerek Çin'e saldırdı. Büyük bir Çin ordusunu bozguna uğrattılar. Nihayet Çin geleneksel politikasını uygulayarak ikisinin arasını açmayı başardı. Bundan dolayı zayıfladılar ve Çinli askerler tarafından tutuklandılar¹⁰. Aşina Fu-nien ve A-shih-te Wen-fu başta olmak üzere 54 Türk beyinin başları kesildi. Aslında Çin imparatoru isyan edenler teslim olduğu takdirde, öldürülmeyeceklerine dair söz vermiş olmasına rağmen, bu vaadini tutmadı. Aşina Ni-shu-fu ve Aşina Fu-nien'in ölümleriyle neticelenen hareketler kitabelerde; **Türk milleti şöyle demiş: "Devlet sahibi idim, devletim şimdi hani? Kimin devleti için kazanıyorum. Kaganlı millet idim, kaganım hani? Hangi kaganın işini-gücünü çeviriyorum", dedikten sonra Çin imparatoruna düşman oldu. Ancak bundan sonra kendilerini düzene sokamadıklarından yine boyun eğdiler**¹¹, şeklinde anlatılmaktadır.

Yazıtlardan da anlaşılacağı üzere, işini-gücünü Çin adına yapan Kök Türkler, daha önceden de söylediğimiz gibi başsız olmayıp, Çin imparatorluğunun kuvvetleri tarafından bozulsalar da, birbiri ardısına kaganlar çıkarmışlar ve varlıklarını

¹⁰ S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1999, s.39-40.

¹¹ Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Doğu tarafı, 9-10; **Bilge Kagan Yazıtı**, Doğu tarafı, 8-9: *Türk kara kamağ bodun ança timiş: "İllig bodun ertim. İlim amtı kanı? Kimke ilig kazganur men" tir ermiş. "Kaganlıg bodun ertim, kaganım kanı? Ne kaganıka işig-küçig ebirür men" tir ermiş. Ança tip Tabgaç kaganıka yağı bolmış. Yağı bolıp itünü yaratunu umaduk yana içikmiş.*

sürdürmüşlerdir¹². Bunlar bir yana, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Mogol an'anesindeki Nirun ve Dürülgün ailesinin tam karşılığını Türkçe ve Çince kaynaklarda Börüler (Aşına) ve Arslanlar (Aşiteler) şeklinde görmekteyiz¹³.

Yüzlerce sene Türklerle beraber yaşayan, sayıca ve kültürce Türklerden daha aşağı olan ve bu yüzden de ister-istemez Türklerden etkilenmek zorunda kalan Mogollar, 10. asırdan sonra hem toplum yapısıyla, hem de devlet teşkilatı açısından Türkleri taklit ettiler. Ayrıca bunun dışında bir yol izlemeleri de mümkün değildi. Çünkü kendilerinden önceki en mükemmel örnek olarak iki toplum ve devlet teşkilatı söz konusu idi ki; bunlardan birisi Çin, diğeri de Türklerdi. Çin sistemini benimsemeleri onların yaradılışına aykırıydı. Buldukları coğrafyayı, geçim vasıtalarını ve hakim oldukları halkları göz önüne alınca, Çin usulünde yapılanmanın hiçbir anlamı yoktu. Zaten Türk-Mogol Devletinin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Kubilay Kagan'ın düştüğü hata bunu ispatlamaktadır. O zaman karşılarında yegane numune olarak Türk devlet teşkilatı ile toplum düzeni bulunuyordu; neticede onlar da bunu seçtiler.

Böyle olunca Türklere ait pekçok şey Mogol toplumuna da yansdı. Herşeyden önce Çingiz Han'ın Mogolları Türk nüfus ile kıyaslandığında o kadar azdı ki, Çingiz Han mecburen Türklere de kendisini kabullendirmek durumundaydı. O vakit, muhtemelen etrafındaki Uygur Türkü danışmanlar vasıtasıyla ona bir şecere uyduruldu, bu da; Türklerin türeyişi ve Oguz Kagan destanlarının bir kopyasıydı. İşte bu soy kütüklerin tanzimi sırasında devlet adamlarıyla, alimler, Türk devletinin teşekkülünde ve yükselişinde iki aileyle karşılaştılar. Bunlardan birincisi bütün Türk kökenli halklar tarafından saygı duyulan ve sevilen idareci kabile Börülüler (Aşına), diğeri de onlara daima yardımcı olan, bazan da, mesela 8. asırdan sonra iktidar mevkiine geçmeyi başaran Arslanlardı (Aşite). İşte Mogollar da, milli destanlarını oluştururlarken bu iki aileyi örnek alarak, herhalde Nirun ve Dürülgün adındaki bu sülaleleri ön plana çıkarmışlardır.

KAYNAKLAR

¹² S.Gömeç, "Türk Tarihinin Kahramanları: 14- İki Aşite Beyi", *Orkun*, Sayı 65, İstanbul 2003.

¹³ S.Gömeç, "Kök Börüler ve Arslanlar", *Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü*, Sempozyum Bildirileri, Ankara 2001, s.77-85.

İslam kaynaklarını da incelediğimizde, özellikle Batı Türklerinin sembolünün "arlan" olduğu görülecektir (Bakınız, İbn Bibi, *a.g.e.*, C. II, s.154).

- Clauson, S.G., "Some Notes on the Inscription of Tonyuquq", **Studia Turcica**, Budapest 1971
- Çağatay, S., "İl, Ulus ve Yönetenler", **DTCF. Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara 1974
- Gökyay, O.Ş., "Hannâme", **Necati Lugal Armağanı**, Ankara 1968
- Gömeç, S., **Kök Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1999
- Gömeç, S., "Kök Börüler ve Arslanlar", **Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü**, Sempozyum Bildirileri, Ankara 2001
- Gömeç, S., "Türk Tarihinin Kahramanları: 14- İki Aşite Beyi", **Orkun**, Sayı 65, İstanbul 2003
- Grousset, R., **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980
- İnan, A., **Makaleler ve İncelemeler**, 2. baskı, Ankara 1987
- Kafesoğlu, İ., **Türk Milli Kültürü**, 2. baskı, İstanbul 1983
- Liu, M.T., **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)**, II. Buch, Wiesbaden 1958
- Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. A.Temir, 2. baskı, Ankara 1986
- Mori, M., "A-shih-te Yüan-Chen ve Tonyuquq", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. 5, İstanbul 1973
- Ögel, B., **Sino-Turcica**, Taipei 1964
- Ögel, B., **Türk Mitolojisi**, C. 1, Ankara 1971
- Reşideddin Fazlullah, **Cami'üt-Tevarih**, Çev. A.Gölpınarlı, İstanbul (tarihsiz)